

Hasâisü'n-Nebî Bağlamında Değerlendirilen Bir Hadisin Tahlili: 'Gözlerim Uyur Kalbim Uyumaz' Rivâyeti

Ali Rıza Kara

0000-0002-4465-1177

arkara@mehmetakif.edu.tr

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye
ror.org/04xk0dc21

Öz

Beşer olmasının yanı sıra risâlet görevi bulunan Hz. Peygamber'in insanlardan ayrılan bazı özelliklerinin olduğu kabul edilmiştir. *Hasâisü'n-nebî* kavramıyla ifade edilen bu özellikler, naslardan hareketle tespit edilmiş ve açıklanmıştır. *Hasâisü'n-nebî* kapsamında değerlendirilen özelliklerden birisi de Hz. Peygamber'in uyuduğunda abdestinin bozulmaması meselesidir. Bu hususiyetin dayanağı olarak da "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." rivâyeti kabul edilmiştir. Söz konusu rivâyet sadece *hasâisü'n-nebî* eserlerinde değil, aynı zamanda klasik hadis külliyyatında da yer almıştır. Hadis şârihleri ise Hz. Peygamber'in sefer dönüşü uyuya kalıp sabah namazına uyanamaması veya uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılması gibi durumları açıklamak için bu hadisi delil olarak göstermişlerdir. Ancak Resûlullah'ın ümmetine örnek teşkil ettiği ve dinin özellikle aslî hükümlerini bizzat öğrettiği dikkate alındığında, abdest gibi temel bir hükmün nebevî sünnetten veya şîretten öğrenilemeyeceği şeklinde bir soruyla karşı karşıya kalınmasına yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle Resûlullah'ın bu sözü ve ameli esas alınarak "uyumakla abdest bozulmaz" şeklinde bir hüküm verilmesi mümkün gözükmemektedir. Ancak böyle bir yaklaşım benimsendiğinde hem diğer naslarla açık bir çelişki ortaya çıkmakta hem de sahâbe döneminden itibaren İslâmî gelenekte hiçbir dayanağı bulunmayan bir hükmün kapısı aralanmış olmaktadır. Çalışma bu sorunsala yönelerek "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisini konu edinmiştir. Makalede nitel araştırma metotlarından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Rivâyetin geçtiği kaynaklar ve senedler incelenmiş, sıhhat derecesi değerlendirilmiş ve hadis literatüründe hangi bağlamlarda tahrîc edildiği analiz edilmiştir. Rivâyetin hem musannef eserlerin bâb başlıklarında hem de hadis şârihlerinin yorumlarında nasıl ele alındığı ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Araştırma sonucunda ulaşılan bilgilere göre rivâyet, temel kaynaklarda özellikle namazla ilgili bölümlerde yer almaktadır. Bu da rivâyetin içeriği dikkate alınarak genelde ibadetle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ancak bazı musannifler ve şârihler, bu hadisi Hz. Peygamber'in uyku hâlinde de kalbinin uyanık olması nedeniyle abdesti bozulmaz şeklinde yorumlamışlardır. Hadis şârihleri, musanniflerin rivâyetleri tertip etme biçimlerinin dışına çıkarak, hadisler arasındaki çelişkileri gidermeye yönelik yorumlar geliştirmişlerdir. İbn Abbâs'tan gelen, Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest almadan Kur'ân okuması, sonra namaz kılmak için abdest alması, ardından tekrar uyuyup kalkınca abdest almadan namaz kılması gibi rivâyetleri "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisiyle beraber değerlendirilmiştir. Şârihler, Hz. Peygamber'in bu davranışını onun derin uyumamış olmasıyla veya abdest gerektirecek bir durumunun meydana gelmemesiyle açıklamışlardır. Ancak gerek şârihlerin

yorumlarından gerekse rivâyetin metin ve tahrîclerinden hareketle “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisinin, esasen Hz. Peygamber’in zihinsel farkındalığını vurguladığı, abdestle doğrudan bir ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hadis; Şerh; Rivâyet; Hasâisü’n-Nebî; Abdest; Uyku

Öne Çıkanlar

- Hz. Peygamber, “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” sözüyle vitir namazını unutmadığını belirtmektedir.
- “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti zihinsel farkındalığa işaret etmektedir.
- “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti bazı musannifler tarafından *hasâisü’n-nebî* başlığı altında tasnif edilmiştir.
- Hadislerin anlaşılmasında rivâyetin hangi bağlamda söylendiği dikkate alınmalıdır.
- Dinî hükümler, Resûlullah da dâhil herkesi bağlayıcıdır.

Atıf Bilgisi

Kara, Ali Rıza. “Hasâisü’n-Nebî Bağlamında Değerlendirilen Bir Hadisin Tahlili: ‘Gözlerim Uyur Kalbim Uyumaz’ Rivâyeti”. *Tetkik* 9 (Mart 2026), 237-258.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1807726>

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma için etik beyan gerekmemektedir.
<i>Etik Kurul İzni</i>	Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.
<i>Gönderilme Tarihi</i>	20 Ekim 2025
<i>Kabul Tarihi</i>	18 Mart 2026
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Mart 2026
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	4 Nitelikli Eğitim
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Analysis of a Hadith Evaluated in the Context of Hasāis al-Nabī: The Narration ‘My Eyes Sleep, My Heart Does Not’

Ali Rıza Kara

0000-0002-4465-1177

arkara@mehmetakif.edu.tr

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Burdur, Türkiye
ror.org/04xk0dc21

Abstract

In addition to being human, the Prophet Muhammad possessed the mission of prophethood, and it has been accepted that he had certain characteristic distinguishing him from other people. These characteristics, expressed by the concept of Hasāis al-Nabī, have been identified and explained based on the revelatory texts. One of the characteristics evaluated within the scope of Hasāis al-Nabī is the issue that the Prophet’s ablution was not broken when he slept. The narration, “My eyes sleep, but my heart does not,” has been accepted as the basis for this characteristic. This narration is found not only in the works on the characteristics of the Prophet, but also in the classical hadith collections. Hadith commentators have cited this hadith as evidence to explain situations such as the Prophet falling asleep upon returning from a journey and falling to wake up for the morning prayer, or performing prayer without renewing his ablution after waking up. However, considering that the Messenger of Allah served as an example for his ummah and personally taught the fundamental rulings of the religion, this situation raises problem: it indicates a basic ruling such as ablution cannot be learned from the prophetic sunnah or sirah. In other words, based on the Prophet’s words and actions, it seems possible to rule that “sleeping does not invalidate ablution.” However, adopting such an approach not only creates a clear contradiction with other scriptural texts but also opens the door to a ruling that has no basis in Islamic tradition since the time of the Companions. This study addresses this problem by focusing on the hadith, “My eyes sleep, but my heart does not.” The article employs the document analysis method from qualitative research methods. The sources and documents in which the narration appears have been examined, their authenticity assessed, and the contexts in which they were transmitted in hadith literature analyzed. The article also details how the narration is addressed both in the chapter headings of musannef works and in the commentaries of hadith scholars. According to the findings of the research, the narration appears in the primary sources, especially in sections related to prayer. This shows that the narration is generally associated with worship, considering its content. However, some compilers and commentators interpreted this hadith to mean that the Prophet’s ablution was not invalidated because his heart remains awake even while he slept. Hadith commentators developed interpretations aimed at resolving contradictions different narrations hadiths, going beyond the way compilers organized the narrations. The narrations from Ibn Abbas—such as the Prophet reading the Qur’an after waking up without performing ablution, then performing ablution to pray, and later praying again without renewing ablution after falling asleep and waking up—were evaluated together with the

hadith, “My eyes sleep, but my heart does not.” The commentators explained the Prophet’s behavior by saying that he did not sleep deeply or that there was no situation that required ablution. However, based both on the commentators’ interpretations and the textual analysis and transmissions context of the narration, it has been concluded that the hadith “My eyes sleep, but my heart does not” essentially emphasizes the Prophet’s mental awareness and has no direct connection to ablution.

Keywords

Hadith; Commentary; Narration; Hasâis al-Nabî; Ablution; Sleep

Highlights

- The Prophet Muhammad stated that he did not forget the witr prayer, saying, “My eyes sleep, but my heart does not.”
- The saying, “My eyes sleep, but my heart does not.” points to mental awareness.
- The narration “My eyes sleep, but my heart does not.” has been classified by some authors under the heading of hasâisü’n-nebî.
- In understanding hadiths, the context in which the narration was said must be taken into account.
- Religious rulings are binding on everyone, including the Messenger of Allah.

Citation

Kara, Ali Rıza. “Analysis of a Hadith Evaluated in the Context of Hasâisü’n-Nabî: The Narration ‘My Eyes Sleep, My Heart Does Not’”. *Tetikik* 9 (March 2026), 237-258. <https://doi.org/10.55709/tetikik.1807726>

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	Ethical statement is not required for this study.
<i>Ethics committee</i>	Ethical committee approval is not required for this study.
<i>Date of submission</i>	20 October 2025
<i>Date of acceptance</i>	18 March 2026
<i>Date of publication</i>	31 March 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	tetikik@okuokut.org
<i>S. Development Goals</i>	4 Quality Education
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Hz. Muhammed hem beşer hem de peygamber olmakla beraber onun insanlardan farklı bazı özellikleri bulunmaktadır.¹ Bu özellikler ise kul ve beşer kimliğine rağmen sadece ona verilmiş ve *hasâisü'n-nebî* kavramıyla ifade edilmiştir. Naslardan tespit edilen ve hem hasâis eserlerinde hem de temel hadis kaynaklarında yer alan bu nitelikler; farzlar, haramlar, mubahlar ve ona verilen üstünlükler olmak üzere dört grup altında değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in uyuduğunda abdestinin bozulmaması meselesi ise dört kategoriden mubah olan özellikler arasında değerlendirilmiş² ve bu hususiyetin dayanağı olarak “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti kabul edilmiştir.³

“Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti, *hasâisü'n-nebî* türü eserlerde yer almasının⁴ yanı sıra hadis musannefatında da kimi zaman Hz. Peygamber'e has özellik bildiren bâb başlıklarının altında tahrîc edilmiştir. Bu rivâyet, hadis şerhlerinde daha çok *ihtilâfî'l-hadîs* ve *müşkilü'l-hadîs* bağlamında ele alınmıştır. Zira hadis şârihleri, Hz. Peygamber'in bir sefer dönüşü geceleyin konakladığında sabah namazına uyanamaması yahut uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılmasını açıklayabilmek için “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetini delil olarak kullanmışlardır. Fakat Resûlullah'ın ümmetine örnek olduğu ve dini bizzat kendisinin öğrettiği göz önünde bulundurulduğunda abdest gibi önemli bir konuda ihtilâf yaşanmakta, bu hükmün Resûlullah'tan, sünnetinden veya sîretinden öğrenilemeyeceği şeklinde bir sorunla karşılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle Resûlullah örnek alınarak “uyumakla abdest bozulmaz” şeklinde bir hükümde bulunulması mümkün olacaktır. Halbuki bu hükümle amel edilmesi durumunda hem diğer naslarla çelişkili bir durum ortaya çıkacaktır hem de sahâbe dönemi de dâhil olmak üzere gelenekte yaygınlık kazanmayan bir hükme kapı aralanmış olacaktır.

Nitekim bütün mezhepler, yatarak uyumanın abdesti bozan hallerden olduğu hususunda görüş birliği içerisindeyler. Buna karşılık mezhep âlimleri, uyuyan kişinin ayakta olması, yere tam oturup oturmaması ya da kişinin hafif ve derin uykuda bulunmasını dikkate alarak farklı görüşler beyan etmişlerdir. Dolayısıyla onlar uykuyu gerçek bir hades değil de hadesin çıkışına neden kabul ettiklerinden uykunun şeklini ve derinliğini göz önüne alarak görüşte bulunmuşlardır.⁵ Ayrıca “Göz, oturağın bağıdır. Kim uyursa abdest alsın.”⁶ ve “Resûlullah

¹ Hz. Peygamber'in verdiği hükümlerin aslının umumî nitelik taşıdığı kabul edilmekle birlikte, bazı hallerde yalnız kendisine veya belirli bir şahsa mahsus hükümler verdiği de görülmektedir. Kendine mahsus hükümler için bk. Rukiye Oğuzay, “İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17/2 (2019), 140; Hasâisü'n-nebî'nin sünnetin anlaşılmasına sağladığı katkı için bk. Rukiye Oğuzay, “Sünnetin Anlaşılmasına Katkısı Bağlamında Hasâis ve Muhtevâsı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 21/1 (2023), 29-47; bir başka şahsa veya topluluğa mahsus olarak verdiği hükümler için bk. Fatih Avcı, “Hadislerde Muamelâta Dair Hükümlerin Umûmî veya Husûsî Olarak Değerlendirilme Kriterleri”, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 20/4 (2025), 1703-1724.

² Erdinç Ahatlı, “Hasâisü'n-Nebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/277-278.

³ Gözlerim uyur konulu rivayetler, senedleri, metinleri ve kaynakları için bu çalışmanın birinci başlığına bakınız.

⁴ Ahmed b. Abdillah Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Revvâs - Abdülber Abbâs (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1406/1986), 1/169; Ebû Bekr Ahmed b. Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Abdulmu'tî Kala'ci (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/371-372.

⁵ Abdüsselam Arı, “Uyku”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/246-247; Fatiha Bozbaş, “Uykunun Abdeste Tesiri Konusundaki Fikhî Tartışmalar”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 315.

⁶ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998), 28/93 (No. 16879); Süleyman b. Eşâ's Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Dâru'r-Risâle, 1430/2009), “Tahâre” 77 (No. 203).

bizlere, yolculuk hâlinde üç gün üç gece, normal durumda ise bir gün bir gece boyunca mestler üzerine mesh edebileceğimizi bildirdi. Ancak küçük ve büyük abdesti bozmak için veya uyku sebebiyle mestleri çıkarmak gerekmezken, cünüp olunduğunda mestlerin çıkarılması gerektiğini buyurdu.”⁷ hadisleri uykunun abdesti bozduğuna dair delil olarak kullanılmaktadır. Burada uykunun başlı başına necisliği ifade etmediği, necisi bilme ve ayırt etme noktasında konu edildiği belirtilmelidir. Zira aklî melekeleri durduğundan uyuyan kişi, abdestinin bozulduğunu fark etmez.⁸ Dolayısıyla âlimler uyuyan kimsenin uyku pozisyonu ve süresini dikkate alarak kişinin abdest alıp almayacağına dair görüş belirtmişlerdir.

“Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetinin etkilediği bir diğer mesele de ümmetin bu rivâyeti kullanım sınırlarının teşmilindeki belirsizliktir. Nitekim söz konusu rivâyet, Sünnî kaynaklarda Hz. Peygamber’e has bir durum olarak kabul edilse de Şîa kaynaklarında İmam’ın özelliklerinden biri olarak kabul görmüştür.⁹ Bu durum, rivayetin delalet ettiği hükmün kıyas veya benzeri istidlal yöntemleriyle genelleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Tüm bu hususlar da rivâyetin hem önemine hem de etkilediği meselelere işaret etmektedir.

Rivâyetin bahis konusu önemine ve derinliğine rağmen akademik anlamda bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.¹⁰ Dolayısıyla bu çalışmada “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti konu edilmekte ve bağlamına, mahiyetine, kapsamına, amacına ve gelenekte nasıl anlaşıldığına ulaşılması amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılacak, öncelikle söz konusu hadisin kaynakları ve tarikleri tespit edilip rivâyetin sıhhat derecesi zikredilecektir. Sonrasında rivâyetin temel hadis kaynaklarında musannifler tarafından hangi bölüm ve bâb başlıkları altında tahrîc edildiğinin tespit ve tahlili yapılacaktır. Hadis şârihlerinin mezkûr hadise yaklaşımları tartışıldıktan sonra da uykunun abdeste etkisine yer verilerek sonuca ulaşılabilecektir. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki çalışmanın amacı, *hasâisü'n-nebî* anlayışını tartışmak veya reddetmek değildir. Zira *hasâisü'n-nebî*yi inkâr etmek mümkün değildir; Allah’ın insanlardan ayrı olarak Hz. Peygamber’e bazı ayrıcalıklar verdiği âyet ve hadislerle sabittir.¹¹ Dolayısıyla çalışmada *hasâisü'n-nebî* düşüncesi içerisinde değerlendirilen bir rivâyetin tahliline ve neticesinde daha doğru bir peygamber tasavvuruna ulaşılması, çalışmanın temel hedefidir.

1. Rivâyetin Tahrîc Edildiği Hadis Kaynakları ve Tarikleri

Hadis tasnifinin bir bakıma anlama ve yorumlama faaliyetini kapsadığını söylemek mümkündür. Zira bir bâbın altındaki hadisler doğrudan veya dolaylı olarak bâb başlığıyla

⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/11 (No. 18091); Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Dâru Garbi'l-İslâmî, 1996), “Tahâre” 71 (No. 96); Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986), “Tahâre” 98 (No. 126)..

⁸ Hatice Yerlikaya, *Rivayetlerde Uykunun Adabı ve Ahkâm Hadislerinde Uykunun Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 93-94.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Kuleynî, *el-Furû'ul-kâfi*, thk. Alî Ekber el-Çîfârî (Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1388), 1/388.

¹⁰ İlgili hadis üzerine doğrudan bir çalışma olmamakla birlikte bazı akademik eserlerde, mezheplerin rivâyeti hangi açıdan değerlendirdiklerine dair bilgi verilmiştir. Bk. Abdullah Çelik, Buhârî'nin Sahîh'inde Dört Mezhebe Göre Amel Edilmeyen Hadisler (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 65-70; Veli Tatar, “İbn Hacer'in 'Fethu'l-Bâr' Eserinde Şâfiîlerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Metodu (Abdest ve Gusül Bölümleri Örneği)”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/3 (30 Eylül 2025), 937-938.

¹¹ Konu hakkındaki ayet ve hadisler için bk. Ahatlı, “Hasâisü'n-Nebî”, 16/277.

ilgilidir.¹² Bu sebeple “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetinin musannifler tarafından hangi bölüm ve bâb başlıkları altında tahrîc ettiklerini tespit etmek onların mezkûr hadisten hangi anlamları çıkardıklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti, gerek ale'r-ricâl gerekse ale'l-ebvâb tarzı birçok hadis eserinde tahrîc edilmiştir. Mezkûr rivâyet, ale'r-ricâl türü eserlerin tasnif şekline uygun olarak sahâbî isimlerinin altında bulunmaktadır.¹³ Ale'l-ebvâb tarzı eserlerde ise musannifler, hadisten çıkarılan anlam ve hükümlere göre rivâyeti farklı bölüm ve bâblarda tahrîc etmişlerdir.

Ale'r-ricâl kaynaklarında yer aldığı üzere rivâyet, sahâbîlerden Hz. Âişe (öl. 58/678) ve Ebû Hüreyre'den (öl. 58/678) nakledilmiş, daha çok Hz. Âişe tarihiyle yaygınlık kazanmıştır. Hz. Âişe senedi, İmam Mâlik'e (öl. 179/795) kadar tek tarikile nakledilmiş, ondan sonra farklı kollara ayrılmıştır. Dolayısıyla İmam Mâlik'in, Hz. Âişe tarihinin medârı olduğu söylenebilir. Ebû Hüreyre'den nakledilen tarik ise Yahya b. Saîd'den (öl. 198/813) sonra farklı kanallara ayrılmıştır.

Hız. Âişe'den nakledilen hadisler, genelde Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivâyetlerden daha uzundur. Rivâyet, İmam Mâlik'ten sonra farklı senedlere sahip olsa da hadis metinleri arasındaki lafız farklılıkları yok denecek kadar azdır. İlgili hadisin metni şu şekildedir: “Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (öl. 94/712-13), Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in ramazan ayındaki namaz ibadetini sordu. (Hz. Âişe) ‘Resûlullah ne ramazan ayında ne de ramazan dışında on bir rekâtta fazla namaz kılmıştır. O, dört rekât namaz kılar ki güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Yine dört rekât namaz daha kılar ki onun da güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Daha sonra da üç rekât namaz kılar.’ (Abdurrahman b. Avf devamla şöyle nakleder): ‘Âişe, Hz. Peygamber'e dedi ki ‘Ey Resûlullah vitir namazını kılmadan mı uyuyacaksın?’ Resûlullah da ‘Ey Âişe! Gözlerim uyur ancak kalbim uyumaz.’ buyurdu.”¹⁴

İlgili rivâyet, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*nda yer almıştır. İmam Mâlik bu rivâyeti, Hz. Âişe'den nakledilen senedle *Salâtü'l-Leyl* bölümünün “Nebî'nin vitir namazı” bâbında tahrîc etmiştir.¹⁵ Rivâyeti, *el-Muvatta'*dan sonra Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (öl. 211/826) *Musannef*inde görmek mümkündür. Abdürrezzâk b. Hemmâm, Hz. Âişe'den nakledilen rivâyeti *Salât* bölümünün “kişinin kişiye imamlık yapması” ve “Nebî'nin gece ve vitir namazı” bâblarında tahrîc etmiştir.¹⁶ İlk bâbdaki rivâyet, Hz. Âişe kanalıyla gelmesine rağmen hadisin uzun metnine yer verilmeyip “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” şeklinde kısa haliyle nakledilmiştir. Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın mezkûr

¹² Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği: Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 17.

¹³ Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm İbn Râhûye, *Müsnedü İshâk b. Râhûye*, thk. Abdülğafur b. Abdilhak el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1412/1991), 2/555 (No. 1130); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/183 (No. 24073), 12/380 (No. 7417)..

¹⁴ Rivâyetin Arapça metni şu şekildedir: عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَوْحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ فَقَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ، وَلَا فِي غَيْرِهِ، عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً. يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِيَّهِمْ وَطَوْلِيَّهِمْ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِيَّهِمْ وَطَوْلِيَّهِمْ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُوتِرَ؟ فَقَالَ: «يَا عَائِشَةُ إِنَّ عَيْنِي تَنَامَانِ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي»

¹⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1425/2004), “Salâtü'l-Leyl”, 9.

¹⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-Azamî (el-Meclisu'l-İlmi, ts.), 2/404 (No. 3864), 3/38 (No. 4711).

hadisi ikinci bâbda nakletmesinin sebebi vitir namazıyla doğrudan ilgili olmasıdır. Ancak rivâyetin imamlık yapmakla ilgili bir yönü bulunmadığı için ilk bâbda neden yer aldığı anlaşıl原因amamaktadır.

İbn Mâce (öl. 273/887) hariç *kütüb-i site* musannifleri ilgili rivâyeti Hz. Âişe'den gelen tarikle tahrîc etmişlerdir. Buhârî (öl. 256/870), bu hadisi eserinin üç farklı yerinde nakletmiştir. O, söz konusu rivâyete ilk olarak *Teheccüd* bölümünün "Nebî'nin ramazan ve ramazan ayı dışında gece namazı" bâbında yer vermiştir.¹⁷ Daha sonra *Terâvih* bölümünün "ramazan'da namaz kılanın fazileti" bâbında¹⁸ son olarak da *Menâkıb* bölümünün "Nebî'nin gözü uyur kalbi uyumazdı" bâbında tahrîc etmiştir.¹⁹

Müslim (öl. 261/875), "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." rivâyetini *Salâtü'l-Müsâfirîn ve Kasrihâ* bölümünde nakletmiştir. Hadisin yer aldığı bâbın ismi ise "Gece namazı, Nebî'nin gece namazında rekâtlarının sayısı, vitir bir tek rekâttır ve sahih namazdır" şeklindedir.²⁰ Ebû Dâvûd (öl. 275/889) mezkûr hadisi iki farklı yerde nakletmiştir. O, bu rivâyete önce *Tahâret* bölümünün "Uykudan sonra abdest" bâbında yer vermiştir.²¹ Ebû Dâvûd burada İbn Abbâs'tan (öl. 68/687-88) nakledilen "Resûlullah (s.a.s) secde eder sonra uyur, hırıltısı duyulur ve uyanınca da abdest almadan namaz kıları. Ona 'Ya Resûlallah uyudun ve abdest almadan mı namaz kılıyorsun?' diye sorulunca o, 'uzanarak uyuyan kişinin abdest alması gerekir' dedi." hadisini de tahrîc etmiştir. Ancak Ebû Dâvûd hadisteki "uzanarak uyuyan kişinin abdest alması gerekir" ifadesini münker olarak görmüş ve bunu Katâde'den sadece Yezîd ed-Dâllânî'nin naklettiğini belirtmiştir. O, bu hadisin İbn Abbâs'tan bir grup tarafından rivâyet edildiğini ancak "uzanarak uyuyan kişinin abdest alması gerekir" ibaresini nakletmediklerini ve Nebî'nin abdestinin bozulmasından korunmuş²² olduğunu bildiren haliyle naklettiklerini zikretmiştir. Ebû Dâvûd, mezkûr hadisi desteklemek için olsa gerek Hz. Âişe'den nakledilen "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisine de yer vermiştir. Ebû Dâvûd, söz konusu rivâyeti ikinci defa Hz. Âişe'den senedli bir şekilde *Salât* bölümünün "Gece namazı" bâbında nakletmiştir.²³ Tirmizî (öl. 279/892) ise mezkûr hadise *Salât* bölümünün "Nebî'nin gece namazının vasfı hakkında gelenler" bâbında yer vermiştir.²⁴ Nesâî ise *Nafîle Gündüz ve Gece Namazları* bölümünün "Vitr namazı nasıl üç rekât olur?" bâbında nakletmiştir.²⁵

Kütüb-i Sitte dışındaki musannef eserlerde de mezkûr hadisin yer aldığı görülmektedir. İbn Huzeyme (öl. 311/924) bu rivâyeti, Hz. Âişe'den gelen tarikle nakletmiştir. O, hadise *Vudû* bölümünün "Allah'ın, gözleri uyusa da kalbi uyumadığından dolayı, uyandıktan sonra

¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Teheccüd" 16 (No. 1147).

¹⁸ Buhârî, "Salâtü't-Terâvih", 1 (No. 2013).

¹⁹ Buhârî, "Menâkıb", 24 (No. 3569).

²⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâ'u't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1991), "Salâtü'l-Misâfirîn ve Kasrihâ" 125.

²¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Tahâre", 77 (No. 202).

²² Söz konusu hadis İkrime – İbn Abbâs tarikiyle nakledilmiş olup metni şöyledir: "Resûlullah (s.a.s) uyudu hatta hırıltısını duydum. O uyandıktan sonra kalktı ve abdest almadan namaz kıldı. İkrime Nebî'nin korunmuş olduğunu söyledi." Dolayısıyla rivâyete Hz. Peygamber'in korunmuş olduğunu bildiren ifade İkrime'ye aittir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/76 (No. 2194).

²³ Ebû Dâvûd, "Salât", 314 (No. 1341).

²⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, "Salât" 325 (No. 439).

²⁵ Nesâî, *es-Sünen*, "Kiyâmü'Leyl ve Tatavuu'n-Nehâr", 36 (No. 1697).

abdest alma noktasında Peygamberle ümmetinin aralarını ayırması” bâbında yer vermiştir.²⁶ İbn Huzeyme bu hadisi “İlim ehli olmayan bazı kimselere, İbn Abbâs’ın haberine aykırı gibi gelebilecek bir haberin belirtilmesi” bâbında da nakletmiştir.²⁷ İbn Huzeyme’nin bu bâbdan önce İbn Abbâs’tan Hz. Peygamber’in geceleyin on üç rekât namaz kıldığını bildiren hadise yer vermesi sebebiyle mezkûr bâb başlığını açtığı anlaşılmaktadır.

İbn Hibbân da (öl. 354/965) söz konusu hadisi, ilk olarak Hz. Peygamber’in Fiilleri bölümünde “İlimde derinleşmemiş kimseyi yanıtlanabilecek bir haberin zikri, Mustafa (s.a.s) geceleyin her dört rekâtı bir selamla kılar ve vitir namazını üç rekâtla bir selamla eda ederdi.” bâbında nakletmiştir.²⁸ İkinci olarak ise yine Hz. Peygamber’in Fiilleri bölümünde “Allah’ın Nebî’ye has kıldığı ve gözü uyusa da kalbinin uyumaması noktasında onunla ümmetinin arasını ayırması” bâbında tahrîc etmiştir.²⁹ Beyhakî de ilgili hadisi eserinde nakleden musannifler arasındadır. O, *es-Sünenü'l-Kebîr*’de üç farklı bâb başlığının altında “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisine yer vermiştir. İlk olarak “Secdede uyuyan kimse hakkında zikredilenler” sonrasında ise “Ramazan ayında kılınan namazların rekât sayısı hakkında nakledilenler”, “Nebî’nin (s.a.s) namazlarının sayısı ve sıfatları” ve “(O) Uyur ve Abdest almazdı.” bâblarında nakletmiştir.³⁰

Görüldüğü üzere “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetini musannifler genellikle namaz veya namazla ilgili bölüm ve bâblarda tahrîc etmişlerdir. İbn Huzeyme, Hz. Peygamber’in uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılabileceğini ve bu durumun ona has olduğu görüşünde olsa gerek ki bunu bâb başlığına yansıtmıştır. Ebû Dâvûd da İbn Huzeyme ile benzer kanaatte olsa da bunu bâb başlığına yansıtmamıştır. Buhârî ve İbn Hibbân ise Hz. Peygamber’in gözlerinin uyuyup kalbinin uyumamasını ona has bir özellik olarak görseler de onlar da bunu Hz. Peygamber’in abdest almadan namaz kılabilmesiyle ilişkilendirmemişlerdir. Sonuç olarak “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetini kimi musannifler Hz. Peygamber’e has bir özellik kabul etmelerine rağmen bundan Hz. Peygamber’in abdesti olmadan namaz kılabilmesi çıkarımında bulunmamışlar veya en azından böyle bir kanaati bâb başlığı olarak yansıtmamışlardır.

²⁶ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk İbn Huzeyme, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980), 1/29 (No. 48).

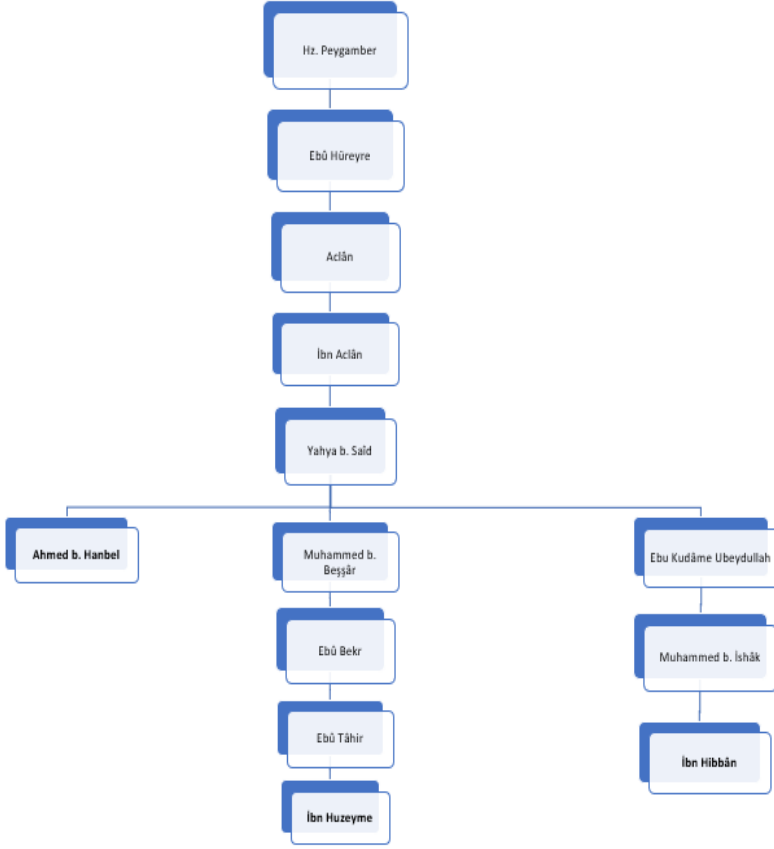
²⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, 1/576 (No. 1166).

²⁸ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi sahîhi İbn Hibbân*, thk. Mehmet Ali Sönmez - Halis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2016), 7/23 (No. 6004).

²⁹ İbn Hibbân, *el-İhsân*, 7/507 (No. 6892).

³⁰ Ahmed b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/195 (No. 598), 2/698 (No. 4614), 3/9 (No. 4673), 7/99 (No. 13385).

2. Rivâyetin İsnâd Şemaları

Şekil 1: Ebû Hüreyre'den nakledilen metnin isnad şeması

3. Rivâyetin Sıhhati

“Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetinin sıhhati üzerine olumsuz bir yaklaşımın veya değerlendirmenin bulunmadığı belirtilmelidir. Bunun hadisin sıhhati için olumlu bir duruma işaret ettiği kabul edilebilir. Zira rivâyetin sıhhatine dair bir kusur olsaydı buna gerek şerh gerekse ilel türü eserlerden ulaşılabilirdi. Ancak ilgili eserlerde söz konusu rivâyetin sıhhatini zedeleyecek bir bilginin bulunmadığı ifade edilmelidir. Buna karşın Tirmizî, mezkûr rivâyetin Hz. Âişe’den nakledilen tarihi hakkında hasen-sahîh değerlendirmesinde bulunmuştur.³¹ İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’ini tahkik eden Mustafa el-A’zamî, rivâyetin Ebû Hüreyre tarikinin sahih olduğunu ifade etmiştir.³² Yukarıdaki değerlendirmeler neticesinde incelemeye konu olan rivâyetin sıhhat açısından sahih olduğu görülmektedir.

4. Rivâyetin Metin Açısından İncelenmesi

Daha önce ifade edildiği üzere çalışmaya konu olan rivâyet, genelde Hz. Âişe tarihiyle yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu metin şöyledir: “Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf, Hz. Âişe’ye Hz. Peygamber’in ramazan ayındaki namaz ibadetini sordu. (Hz. Âişe) ‘Resûlullah ne ramazan ayında ne de ramazan dışında on bir rekâtta fazla namaz kılmıştır. O, dört rekât namaz kılar ki güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Yine dört rekât namaz daha kılar ki onun da güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Daha sonra da üç rekât namaz kılar.’ (Ebû Seleme b. Abdirrahman devamla şöyle nakleder): ‘Âişe, Hz. Peygamber’e dedi ki ‘Ey Resûlullah vitir namazını kılmadan mı uyuyacaksın?’ Resûlullah da ‘Ey Âişe! Gözlerim uyur ancak kalbim uyumaz.’ buyurdu.”³³ Bu tarik, hadisin uzun versiyonunu içermekte olup hadislerin metinleri arasında lafız farklılıkları yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla mezkûr rivâyette hareketle bazı hadisler, lafız farklılıklarıyla nakledilmesine rağmen metinleri orijinal ya da yok denilebilecek kadar az farklılıkla nakledilen hadisleri bulmak da mümkündür.³⁴ İlgili hadis, Hz. Âişe tarafından Ebû Seleme b. Abdirrahman’ın Hz. Peygamber’in ramazan ayında nasıl namaz kıldığı sorusuna binaen zikredilmiştir. Hz. Âişe, muhtemelen Hz. Peygamber’in gece namazında farklı rekâtlarla namaz kıldığına dair düşüncüyü red sadedinde, onun ne ramazan ayında ne de ramazan dışında on bir rekâtta fazla namaz kılmadığını söylemiştir. Rivâyetin buraya kadarki kısmı, fiilî hadis olarak açıklanabilir. Bununla birlikte hadisin son kısmı olan “Ey Âişe! Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” ifadesi Hz. Peygamber’in kendi sözü olması nedeniyle kavli hadis kısmına dâhildir. Dolayısıyla Hz. Âişe hem fiilî hem de kavli hadisi birlikte nakletmiştir. Yalnız mezkûr rivâyette kavli hadisin bağlamdan kopuk kaldığı düşüncesi ihsas olmaktadır. Çünkü Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in gece namazını anlattıktan sonra her nedense vitir namazını kılmadan

³¹ Tirmizî, *es-Sünen*, “Salât” 325 (No. 439).

³² İbn Huzeyme, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, 1/29 (No. 48).

³³ Rivâyetin Arapça metni şu şekildedir: عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ فَقَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ، وَلَا فِي غَيْرِهِ، عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً. يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِيَّهِمْ وَطَوْلِيَّهِمْ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِيَّهِمْ وَطَوْلِيَّهِمْ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَمَّ قَبْلُ أَنْ تُوتِرَ؟ فَقَالَ: «يَا عَائِشَةُ إِنَّ عَيْتِي تَنَامَانُ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي»

³⁴ Bazı rivâyetlerde orijinal lafzın tespit edilebileceğine dair örnek bir çalışma için bk. Veli Atmaca, “Hadiste Orijinal Lafzı Tespit Mümkün Mü ‘Seriyye Hadisi Örneği’”, *Elmi Axtarışlar* 2 (2010), 73-104.

uyumasını hayretle karşılamıştır. Dolayısıyla iki anlatı arasındaki bağlantıyı kurmak zor gözükmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in sözü olan "Ey Âişe! Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." kısmının, Hz. Âişe'nin rivâyetine *telfik* yöntemiyle³⁵ sonradan eklendiğini ya da ilk ve son kısmın bağlantısını kurmaya yarayan bağlamın düştüğü ifade edilebilir. Ayrıca Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in toplamda sekiz rekât namaz kıldığını ifade ettikten sonra onun üç rekât daha namaz kıldığından bahsetmektedir. Bu üç rekâtlık namazın vitir namazı olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Rasûlullah'ın vitir dışında üç rekâtlık bir namaz kıldığı bilinmemektedir. Ancak bu kanaate dair kaynaklarda bir karineye ulaşılamadığı belirtilmelidir.

Ebû Hüreyre tarikine gelindiğinde ilgili rivâyetin sadece kavî hadis kısmının nakledildiği görülmektedir. Yani rivâyet sadece "Ey Âişe! Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." metnine sahiptir. Bu durumdan dolayı Ebû Hüreyre metni tek başına rivâyetin bağlamını ve şerhini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Sadece kavî bölümünün nakledilmesinin muhtemel nedeni, Ebû Hüreyre'nin ya da ondan sonraki ravilerin söz konusu hadisi *taktî*³⁶ usûlüyle nakletmesidir.

Hz. Âişe'nin, vitir namazını kılmadan yattığını gören Hz. Peygamber'e vitri hatırlatması üzerine Resûlullah'ın bu namazı bir bakıma unutmuyup aklında olduğunu ifade etmek üzere söylediği "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." sözünü başka rivâyetlerde de görmek mümkündür. Bunlardan ilki, Enes b. Mâlik'in (öl. 93/711-12) İsrâ gecesini anlattığı rivâyettir. Enes b. Mâlik, İsrâ olayının yaşandığı gece Hz. Peygamber'e üç kişinin geldiğini ve onun gözünün uyuduğunu fakat kalbinin uyumadığını söylediklerini belirtmiştir.³⁷ Söz konusu ifade, Yahudilerin peygamberlik alameti hakkında sordukları soruya karşılık Hz. Peygamber'in verdiği cevapta da geçmektedir.³⁸ Yine burada da söz konusu alametin ne anlama geldiğine dair bir açıklama bulunmamaktadır. Son olarak ilgili ifade, Deccâl'in vasıfları arasında da yer almaktadır.³⁹ Hz. Peygamber, onu tanıtırken gözlerinin uyduğunu fakat kalbinin uyumadığını belirtmiştir. Önceki rivâyetler dikkate alındığında gözün uyuması kalbin ise uyumaması durumu hem Hz. Peygamber'in hem de Deccâl'in ortak bir özelliği olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak Deccâl'in bu tarz bir özelliği onun kehanette bulunması olarak açıklanmıştır.⁴⁰ Bu bilgilerden hareketle gözün uyuyup kalbin uyumaması,

³⁵ Telfiku'l-hadis diye bilinen bu yöntem, aynı konuda hocadan alınışları ve muhtevaları açısından farklı özellikleri bulunan hadisleri farklılıkların işaret etmeksizin birleştirerek tek hadismişi gibi rivâyet etmektir. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstihlaları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2011), 315.

³⁶ Taktî: Bir kaç konu ihtiva eden bir hadisi, konularına göre parçalara ayırıp her birini kitabın ilgili yerlerine koyma veya ilgili yerde kullanma Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, 304.

³⁷ Buhârî, "Menâkıb", 24 (No. 3570).

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/128 (No. 2483); Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Humeydî b. Abdilmeccid (Kahire: Meketebetü İbn Teymiye, ts.), 12/45 (No. 12429).

³⁹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Beyrut: Dâru't-Tâc, 1409/1989), 7/492 (No. 37481); Tirmizî, *es-Sünen*, "Fiten", 63 (No. 2248); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/150 (No. 20520). Söz konusu rivâyetlerdeki özelliklerin Medine'de Hz. Peygamber ve sahâbe zamanında yaşayan İbn Sayyâd'a ait olduğu düşünülmüştür. Bunda Hz. Peygamber'in Deccâl'e ait bazı özellikleri onda müşahede etmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ancak onun insanlara zararı dokunmamış, kendi halinde bir yaşan süren Müslüman olduğu düşünülmüştür. Ali Kuzudişli, "Rivâyetlerin Yapısal Analizine Giriş: İbn Sayyâd ile İlgili Rivayetler Üzerine Bir Yöntem Uygulaması", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/2 (2009), 89, 102-103, 127-128.

⁴⁰ Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmirî, *el-'Arfü-ş-şerhi süneni't-Tirmizî*, thk. Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru't-Turâsî'l-Arabî, 1425/2004), 3/430.

vahye muhatap olan peygamberler için -mahiyeti hakkında kesin bir açıklama yapmak mümkün değilse de- manevi bir bilinç ya da farkındalığa karşılık geldiği söylenebilir.

Hz. Peygamber'in gözünün uyuduğunu kalbinin ise uyumadığını bildiren rivâyet, İbn Abbâs'ın teyzesi Meymûne'nin yanında gecelediğinde Hz. Peygamber'in bir müddet uyuduktan sonra abdest almadan namaz kıldığını bildirdiği rivâyetle birlikte değerlendirilmiştir.⁴¹ Bu rivâyetin ravilerinden Süfyân b. Uyeyne abdest almadan namaz kılmanın Hz. Peygamber'e has bir durum olduğunu söylemiştir. Yine bu hadisin ravilerinden Amr b. Dinâr'a "İnsanlar, Hz. Peygamber'in gözünün uyuduğu fakat kalbinin uyumadığını söylüyorlar." dediğinde o, Ubeyd b. Umeyr'den nakille peygamberlerin rüyalarının vahiy olduğunu ifade etmiş ve "...Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum ..."⁴² âyetini okumuştur.

Yukarıdaki rivâyetler göz önüne alındığında Deccâl'in özelliğinden bahseden hadis hariç tutulursa Hz. Peygamber'in gözünün uyuyup kalbinin uyumaması, ona has bir özellik olarak anlaşılmaktadır. Ancak bu hususiyetin mahiyetine dair ne Hz. Peygamber ne de sahâbe tarafından bir izâh getirilmiştir. Fakat Hz. Peygamber'e has olan bu durumun, sahâbeden sonraki nesli, onun uyuduğunda abdestinin bozulmayabileceği kanaatine sevk ettiği ifade edilebilir.

5. Şârihlerin Rivâyete Dair Açıklamaları

Hadislerin açıklaması ve yorumlaması noktasında hadis şerhleri önemli birer kaynak mesabesinde. Rivâyetlerin açıklamalarını öğrenmede hadis şerhlerine kayıtsız kalmak mümkün değildir. Hadis şerhleri, bir hadisin tarih içinde nasıl yorumlandığının ve anlaşıldığının örneklerini sunan birer kaynaktır. Çalışmanın konusu olan "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisinin şerhini kronolojiye uygun bir şekilde ilk önce Hattâbî'nin (öl. 388/998) eserlerinde görmek mümkündür. Hattâbî, *A'lâmü'l-hadis* adlı şerhinde mezkûr rivâyeti, Buhârî'nin (öl. 256/870) tahrîc ettiği bâb başlıklarının dışında "Hades ve başka durumdan sonra Kur'ân okuma" bâbında ele almıştır. Bu bâbda İbn Abbâs'ın bir gece Hz. Peygamber'in ailesiyle birlikte gecelediği, bu esnada Hz. Peygamber'in gece uyanarak abdest almadan önce Kur'ân okuduğu ve sonrasında ise abdest alarak namaza durduğu, İbn Abbâs'ın da Resûlullah ile birlikte namaz kıldığı, devamında Resûlullah'ın tekrar uyuyup kalktıktan sonra abdest almadan namaz kıldığı anlatılmaktadır.⁴³ Hattâbî, Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılmasını, onun, ümmetinin uymaması gereken özel bir durumu olarak görmüş ve bunun dayanağı olarak "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisini ileri sürmüştür. Hattâbî, mezkûr hadisin Hz. Peygamber'in kalbinin uyuklama neticesinde meydana gelebilecek hadesten korunduğunu bildirdiğini ve bunun ona uykusunda vahiy gelmesinden dolayı olduğunu ifade etmiştir. Hattâbî bu hadisin, gözün uyumasının bizzat abdesti bozan bir durum olmadığını, ancak hadese neden olabilecek bir duruma işaret ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple o, hadisin ortaya çıkmasından emin olduğunda oturarak veya yaslanarak uyumanın abdesti bozmayacağını ifade etmiştir.⁴⁴

⁴¹ Buhârî, "Vudû", 5 (No. 138); Müslim, "Salâtü'l-Misâfirîn ve Kasrihâ", 186.

⁴² Hayrettin Karaman vd., Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), es-Saffât, 37/102.

⁴³ Buhârî, "Vudû", 5 (No. 138); Müslim, "Salâtü'l-Misâfirîn ve Kasrihâ", 186.

⁴⁴ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed Hattâbî, *A'lâmü'l-hadis fî şerhi sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdîrrahman (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1409/1988), 1/231-233.

Bu bilgilerden hareketle Hattâbî, çalışmaya konu olan rivâyeti, *müşkilü'l-hadîs* bağlamında delil olarak kullanmış ve Hz. Peygamber'in gözlerinin uyuyup kalbinin uyumamasını ona has bir özellik olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla Hattâbî'nin, İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyetin anlaşılması için bu hadisi delil olarak kullandığı söylenebilir.

Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen* adlı eserinde de “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisinin şerhine yer vermiştir. O, rivâyeti Ebû Dâvûd'un ilk olarak “Uykudan sonra abdest” bâbında tahrîc etmiştir. Hattâbî, burada sahâbeden bazılarının yatsı namazını beklerken uyukladıklarını ve abdest almadan namaz kıldıklarını bildiren rivâyetin üzerinde durmuştur. Hattâbî burada gözün uyumasının bizzat abdesti bozan bir durum olmadığını vurgulamıştır. Konuya dair uzun açıklamasının ardından Hattâbî, Mufaddal ed-Dabbî'den (öl. 178/794) uyuklamanın başta olduğunu, uyumanın ise kalpte gerçekleştiğini zikretmiş ve bunun, Hz. Peygamber'in “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” sözünü anlamaya katkı sağladığını ifade etmiştir.⁴⁵

Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*'de “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisine ikinci kez “Namazı uyuyarak ve unutarak geçiren kimse” bâbında değinmiştir. Mezkrû bâbda Hz. Peygamber'in orduyla bir seferden dönerken uyuyup kalmaları ve sabah namazının vaktini geçirmeleri, bunun üzerine Hz. Peygamber'in orduyu biraz ilerlettikten sonra sabah namazını kıldığı anlatılmaktadır.⁴⁶ Hattâbî, Hz. Peygamber'in gözleri uyuduğu halde kalbi uyumuyorsa sabah namazını nasıl vaktinde kılamadığı şeklinde bir soru yöneltmesi durumunda şu açıklamayı yapmıştır: “İlim ehlerinden bazıları bunu hades konusunda Resûlullah'a has gördüler. Herhangi birisi uykusunda abdestinin bozulduğunu hissetmeyebilir. Resûlullah ise böyle değildir. Onun kalbi, abdestinin bozulduğunu hissetmeyecek kadar uyumaz.” Hattâbî, bu beyanından sonra Hz. Peygamber'in uykusunda vahiy alabileceği için kalbinin uyumadığı görüşünü nakletmiştir. Güneş doğduğu halde onun bundan haberinin olmamasını ise güneşin kalple değil gözle görüleceğine dair açıklama yaparak hadisler arasında başka bir ihtilafın bulunmayacağını belirtmiştir.⁴⁷ Bu ifadeleriyle Hattâbî, iki hadis için dile getirilebilecek bir ihtilafın ortadan kaldırılacağı kanaatini taşısa da onun hadisler arasındaki ihtilâfı kaldırmak için herhangi bir karine olmadan te'vil imkanını kullandığını belirtmek gerekir.

İbn Battâl (öl. 449/1057), “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisini Buhârî'nin tahrîc ettiği bâb başlığının altında şerh etmiştir. O, söz konusu rivâyette Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e soru olarak yönelttiği “Vitr namazını kılmadan mı uyuyacaksın?” kısmı hakkında Kâbisî'nin (öl. 403/1012) açıklamalarını nakletmiştir. Buna göre Kâbisî, Hz. Âişe'nin vitir namazının Resûlullah'ın yaptığı gibi geç vakitte kılınacağını değil, babasından gördüğü üzere yatsı namazından hemen sonra kılınacağını sandığından dolayı böyle bir şey sormuştur. Soruya karşılık Hz. Peygamber de gözlerinin uyuduğunu fakat kalbinin uyumadığını ve bir bakıma babasının durumunun böyle olmadığını söylemiştir. Bu özelliğin peygamberlerin en yüksek mertebesinde olduğunu ifade eden şârih, bunu İbn Abbâs'tan nakledilen “Peygamberlerin rüyası vahiydir”⁴⁸ rivâyetiyle desteklemiş ve peygamberlerin

⁴⁵ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed Hattâbî, *Meâlimü's-sünen* (Haleb: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/71-72.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 11 (No.435).

⁴⁷ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, 1/136-138.

⁴⁸ Buhârî, “Vudû”, 5 (No. 138); “Ezân”, 161 (No. 859).

kalbin uyuması noktasında diğer insanlardan ayrıldıklarını, gözün uyumasında ise eşit olduklarını ifade etmiştir. İbn Battâl, nakle dayanarak yaptığı bu açıklamadan sonra İbn Abbâs'tan nakille Resûlullah'ın uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılmasını bildiren rivâyete yer vermiştir. O, buna zıt olarak Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest alıp namaz kıldığını bildiren rivâyetin sorulması durumunda Resûlullah'ın her namaz için abdest aldığını, eğer uyku kalbini ele geçirmişse abdest almasının zor bir şey olmayacağını ancak bunun nadiren yaşandığını ve böyle bir halin sünnet olması için meydana geldiğini söylemiştir.⁴⁹

İbn Abdülber'in (öl. 463/1071) ilgili rivâyet hakkındaki açıklamaları, İbn Battâl'inkinden farklı değildir. Onun konuya dair yaptığı açıklamaları İbn Battâl'dan naklettiği söylenebilir. Zira İbn Battâl'ın Kâbisî'den nakille verdiği bilgileri İbn Abdülber de tekrar etmektedir. Ancak o, Kâbisî'ye atif yapmamaktadır. İbn Abdülber'in abdestin, uykunun kalbi ele geçirmesi neticesinde alınacağına dair açıklama yapması onun kaynağının İbn Battâl olduğuna bir işaret sayılabilir. Çünkü bu bilgi de İbn Battâl tarafından kaydedilmiştir. İbn Abdülber, konuya dair açıklama yaptıktan sonra Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest aldığını bildiren rivâyetin dile getirilmesi halinde buna verilebilecek cevap sadedinde şunu söylemiştir: "O, her namaz için abdest alırdı. Ondan 'Abdesti şu uykumdan dolayı alıyorum.' diye bir şey gelmemiştir. Onun abdest alması uykunun kalbini ele geçirmiş olmasından başka bir şey değildir. Sefer dönüşü uyuya kalarak namazı geçirmesi hem nadir bir durum hem de sünnet koymak için meydana gelmiştir."⁵⁰ İbn Abdülber'in bu beyanı da büyük ölçüde İbn Battâl'ın açıklamalarıyla örtüşmektedir.

"Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." rivâyetine dair açıklama yapan diğer bir şârih Bâcî (öl. 474/1081), Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e soru olarak yönelttiği "Ey Resûlullah vitir namazını kılmadan mı uyuyacaksın?" kısmında iki anlamın olabileceğini zikretmiştir. Bâcî'ye göre Hz. Âişe, vitri kılmadan uyuduğu için Hz. Peygamber'in namazı geçirebileceğini düşünmüştür yahut Hz. Peygamber dört rekât namaz kılmış fakat vitri kılmadığı için bu tarz bir soru yöneltmiştir. Bâcî, Hz. Peygamber'in "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." sözüne dayanarak, onun namaz vakitlerini dikkate alarak uyuduğunu ve bu durumun nübüvvetle korunmuşluk sayesinde ona has olduğunu belirtmiştir. O, bu özel durum nedeniyle Hz. Peygamber'in uykudan uyandığında abdest almadan namaz kılabileceğini ifade etmiştir.⁵¹

Ebü Bekr İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), ilgili rivâyetin şerhini *ihtilâfî'l-hadîs* bağlamında ele almıştır. O, Hattâbî gibi Hz. Peygamber'in kalbi uyumuyorsa sabah namazını nasıl geçirdiğine dair akla gelebilecek soruyu cevaplandırmaya çalışmıştır. İbnü'l-Arabî, söz konusu ihtilafa dair hadis şârihlerinin açıklamalarını nakletmiş, sonunda da kendi kanaatini belirtmiştir. Buna göre İbnü'l-Arabî, âlimlerin, peygamberlerin gözlerinin uyuyup kalplerinin uyumamasının genel bir durum olduğuna ve onların kalplerinin abdestin bozulduğunu hissetmeyecek kadar uykuya dalmadığına dair açıklama yaptıklarını nakletmiştir. İbnü'l-Arabî, dile getirdiği ihtilafı çözmek için Resûlullah'ın uykusunda vahiy aldığı için kalbinin uyumadığını belirtmiş, sefer dönüşünde uyuya kalmasını ise kalbinin

⁴⁹ Ebü'l-Hasan Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu sahihi'l-Buhârî*, thk. Ebü Temîm Yasin b. İbrahim (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.), 3/142-143.

⁵⁰ Ebü Ömer Yusuf b. Abdilhal İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Muavvad (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 5/240-241.

⁵¹ Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef Bâcî, *el-Münteka şerhu Muvatta'*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999), 2/164.

değil gözlerinin uyuduğunu savunan Kâdî İyâz'ın görüşüyle açıklamıştır. Bu nakilden sonra İbnü'l-Arabî, “Hz. Peygamber uykuya dalmayacaksa neden Bilal'e sabah namazı için beklemesini emretti?” diye bir soru yöneltmesinde ise onun sabah namazını kılmak üzere fecrin gözlenmesi için nöbetçi bırakıldığını beyan etmiştir. Bu açıklamasından sonra İbn Abdülber'den nakilde bulunan İbnü'l-Arabî, rüyanın mahiyetine dair uzun bir bilgi vermiş ve son olarak Hz. Peygamber'in insanlara sünnet koymak için uyuyakaldığını zikretmiştir.⁵² Dolayısıyla Endülüslü hadis şârihleri açısından Hz. Peygamber'in uyuma sebebiyle namazı geçirmesi sünnet koyma amacıyla meydana gelmiştir.

Nevevî (öl. 676/1277) ilgili rivâyete dair açıklamasını kendinden önceki kimi şârihler gibi ihtilafü'l-hadis bağlamında yapmıştır. Bu sebeple o da Hz. Peygamber'in gözleri uyur fakat kalbi uyumazsa niçin sefer dönüşünde geceleyin uyuyup kaldığına dair tezat durumu dile getirmiştir ve buna iki şekilde cevap verilebileceğini ifade etmiştir. Ona göre cevaplardan en meşhur ve doğrusu, kalbin elem ve abdestin bozulması gibi hissi durumlardan haberdar olacağı, gözüün bilmesi gereken fecrin doğuşuyla ilgili halleri ise bilemeyeceğidir. Nevevî, çelişkiyi ortadan kaldırma adına verilebilecek ikinci cevabın, Hz. Peygamber'in kalbinin genelde uyanık olup bazen uyuduğu, geceleyin konakladıkları vadiye geldiklerinde ise kalbinin uyanık kalmayıp uyuduğu şeklinde olacağını ifade etmiştir. Ancak o, bunu zayıf bir ihtimal olarak görmüştür.⁵³

İbn Hacer (öl. 852/1449) de “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisine ihtilafü'l-hadis bağlamında yer vermiştir. İbn Hacer, isim vererek Nevevî'nin görüşünü nakletmesinin yanında isim zikretmeksizin kimi şârihlerin açıklamalarına da yer vermiştir. Fakat o, bu açıklamaları zayıf gördükten sonra İbn Dakîkul'îd'in (öl. 702/1302) görüşünü nakletmiştir. Buna göre İbn Dakîkul'îd, kalbin uyumasını abdestin bozulmasını hissetmeye bağlı gören anlayışı uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiş ve mezkûr sözün, Hz. Âişe'nin “Vitr namazını kılmadan mı uyuyorsun?” sorusuna karşılık olarak söylendiğini ifade etmiştir. O, mezkûr rivâyetle Hz. Peygamber'in sabah namazını kaçırdığını ve güneş doğduktan sonra uyandığını bildiren hadis arasında tezat bir durum olmayacağını çünkü burada Resûlullah'ın nöbetçi bıraktığı kişiye güvendiğinden gönül rahatlığıyla uyuduğunu belirtmiştir. İbn Dakîkul'îd, bu beyanıyla gönül rahatlığıyla uyuyanlar ve tedbirli uyuyanların arasının ayrılacağını göstermiştir. İbn Hacer ise İbn Dakîkul'îd'in görüşünü benimsemiş olacak ki onu destekler mahiyette benzer açıklamalara yer vermiştir.⁵⁴ İbn Hacer, İbn Dakîkul'îd'in görüşünü kabul eden yaklaşımla “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyetinin anlaşılmasında diğer şârihlerden ayrılmaktadır. Fakat o, İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'in bir gece uyandıktan sonra abdest almadan Kur'ân okumasını anlatan rivâyeti serh ederken İbn Battâl'ın bunu abdestsiz Kur'ân okunacağına delil gördüğünü; İbnü'l-Münîr'in (öl. 683/1284) ise uyumanın Hz. Peygamber'in abdestine zarar vermeyeceğini ve “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisiyle istidlalde bulunduğunu nakletmiştir. İbnü'l-Münîr'in açıklamasını İbn Battâl'ın görüşüne tercih eden İbn Hacer, uykuyu bizzat abdesti bozan bir hal değil, abdestin bozulmasına neden olabilecek bir durum şeklinde

⁵² Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fi şerhi Muvatta'i Mâlik*, thk. Muhammed b. el-Hüseyn es-Süleymanî - Âişe bt. el-Hüseyn es-Süleymanî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1428/2007), 1/424.

⁵³ Ebû Zekeriyya Muhyiddin Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972), 5/184, 6/21.

⁵⁴ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahihi'l-Buhârî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed (Riyad: Dâru Taybe, 1426/2005), 2/35-36.

değerlendirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in uykusunda abdesti bozulacak olsa ona has olarak bundan haberdar olacağını ifade etmiş ve bunu "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisiyle desteklemiştir.⁵⁵ Bu bilgilerden hareketle İbn Hacer, "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisinin ne sebeple zikredildiğine dair diğer şârihlerden farklı bir kanaatte olmasına rağmen söz konusu hadisten çıkarılan hüküm itibarıyla şârihlerle aynı düşüncede olduğu söylenebilir.

Aynî'nin (öl. 855/1451) Hz. Peygamber'in gözleri uyuduğu halde kalbi uyumadıysa ordusuyla birlikte konakladığında niçin sabah namazına kalkmadığına dair muhtemel soruya ilişkin verdiği cevaplar diğer şârihlerden farklı değildir. Aynî, Hz. Peygamber'in bazı zamanlarda kalbinin uyuduğunu ancak bu halin nadiren vuku bulduğunu ifade etmiş, Resûlullah'ın "Allah ruhlarımızı kabzetti." ve "Allah isteseydi uyanırdık." sözlerini görüşüne delil olarak zikretmiştir. Aynî, bu görüşünden sonra konuyla ilgili açıklamalarını sürdürse de diğer şârihlerden farklı bir şey dile getirmemiştir.⁵⁶

Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle hadis şârihleri "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." rivâyetini, genelde bazı hadisler için akla gelebilecek problemleri ortadan kaldırmak için kullanmışlardır. Bu hadislerden ilki İbn Abbâs'tan nakledilen ve Hz. Peygamber'in geceleyin uyandıktan sonra abdest almadan Kur'ân okuması devamında abdest alıp namaz kılması ve bir müddet daha uyuyup kalktıktan sonra abdest almadan sabah namazına gittiğini bildiren rivâyettir. Diğeri de Hz. Peygamber'in bir sefer dönüşü geceleyin uyuduktan sonra uyanamamaları üzerine sabah namazını vaktinde kılamadıklarını bildiren rivâyettir. Şârihler, İbn Abbâs'tan gelen rivâyete göre Hz. Peygamber'in abdest almadan namaz kıldığını açıklamak için bunun ona has bir özellik olduğunu zira Hz. Peygamber'in uyku esnasında abdestin bozulması gibi ortaya çıkabilecek durumlardan haberdar olacağını ifade etmişlerdir. Onlar, bu görüşlerine destek için de "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisini zikretmişlerdir. Dolayısıyla, İbn Abbâs'tan nakledilen hadisteki müşkil yani Hz. Peygamber'in abdest almadan namaz kılmasını açıklayabilmek için onun ümmetinden ayrılan bazı özelliklerinin bulunduğu belirtilmiş, bunun karinesi olarak da "Gözlerim uyur, kalbim uyumaz." hadisi ileri sürülmüştür. Ancak şârihler, ilgili hadisi kendi bağlamından ayırarak kullanmışlardır. Çünkü Hz. Peygamber söz konusu hadisi, Hz. Âişe'nin vitir namazını hatırlatması üzerine söylemiş ve bir bakıma namazı unutmayıp bir müddet uyuduktan sonra kılmak istediğini belirtmiştir. Bu sebeple Resûlullah'ın abdesti olmadan namaz kılabileceğini *hasâisü'n-nebî* ve mezkûr rivâyetle temellendirmeye çalışmak doğru bir açıklama olmasa gerekir.

Konunun diğer bir tarafı da İbn Abbâs rivâyetinin nasıl anlaşılması gerektiğidir. İbn Abbâs'tan gelen bilgiye göre Hz. Peygamber uyandıktan sonra abdest almadan önce Kur'ân okumuş, akabinde abdest alarak namaz kılmıştır. Daha sonra bir müddet daha uyumuş fakat uyandıktan sonra bu defa abdest almadan namaz kılmıştır. Onun ilkin abdest alıp ikincisinde abdest almadan namaz kıldığına dair açık bir beyanı bilinmemektedir. Şârihler, bu konuda Resûlullah'ın geceleyin ailesi ile birlikte bulunmasına ihtimal vererek konuyu açıklamaya çalışsalar da bu ikna edici bir görüş değildir. Hz. Peygamber'in abdest almadan namaz kılması onun uykusunun derin yahut uzun süreli olmamasından kaynaklanması muhtemel

⁵⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/415, 493-494.

⁵⁶ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdullah Muhammed (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2001), 4/41-42.

bir durumdur. Çünkü çalışmanın öncesinde değinildiği gibi uyku bizzat abdesti bozan bir hal olmayıp hadisin çıkmasına neden olan bir durumdur. Bundan dolayı yatmanın şekli ve süresi dikkate alınarak uykudan sonra abdest alınıp alınmayacağına dair bir görüş belirtilebilir.

Şârihler, sefer dönüşü sabah namazını vaktinde kılamamalarını açıklamak için de ilgili hadis üzerinde durmuşlardır. Onlar, abdestin bozulup bozulmamasını kalbin uykusuna bağlamışlardır. Bu bağlamdaki açıklamaları üçe ayırmıştır. I) Hz. Peygamber abdestinin bozulacağını hissetmeyecek kadar uyumamıştır. II) Güneşin doğduğunu bilmek kalple değil gözle bilinebilecek bir husustur. III) Seferde uyuyup kalması gibi durumlar ümmete sünnet olması için meydana gelmiştir. Halbuki şârihlerin bazı açıklamalarının desteklediği üzere Hz. Peygamber'in uyanamamasının, nöbetçi bıraktığı kişinin uykuda kalmasından kaynaklandığının söylenmesi daha makul görünmektedir.⁵⁷ Diğer yandan Hz. Peygamber'in kendisinin abdest almadan namaz kılmasına dair insanlardan herhangi bir farkının bulunduğuna ilişkin bir açıklaması bulunmamaktadır. Sahâbenin de böyle bir düşünceye sahip olduğu söylenememektedir. Ancak Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest almadan namaz kıldığını bildiren rivâyet, sahâbe neslinden sonra bunun Resûlullah'a has bir durum olduğu şeklinde yorumlanmaya başlanmıştır. Eğer abdest gibi önemli bir eylemde Hz. Peygamber, diğer insanlardan farkı olsaydı bunun kendisi tarafından sarîh bir şekilde beyan edilmiş olması beklendiği gibi sahâbe neslinden de bu ayrıcalıklı halin nakledilmesi düşünülebilirdi. Son olarak Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılması ise muhtemelen ikinci defa kısa süreli uyuduğundan ve abdestinden emin olacak bir şekilde uyumasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

“Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” rivâyeti Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre olmak üzere iki sahâbîden nakledilmiştir. Rivâyetin uzun hali, Hz. Âişe tarikine aitken Ebû Hüreyre isnadıyla nakledilen rivâyet oldukça kısadır. Bunun muhtemel nedeni ise Ebû Hüreyre ya da diğer râvilerin hadisi tasarrufta bulunarak nakletmeleridir. Hz. Âişe senediyle gelen rivâyet, uzun olmasına rağmen onun kanalıyla nakledilen hadislerin metinler arasındaki farklılık yok denecek seviyededir. Söz konusu hadisin hangi amaçla söylendiği yine Hz. Âişe tarihini dikkate alarak belirlemek imkân dahilindedir. Buna göre Hz. Peygamber'in vitir namazını kılmadan yattığını gören Hz. Âişe'nin, ona namazı hatırlatması üzerine Resûlullah bir bakıma namazın aklında olduğunu ifade etmek için “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” sözüyle karşılık vermiştir. Söz konusu hadis aynı zamanda Resûlullah'ın ramazan ayında nasıl bir gece namazı kıldığını öğrenmek isteyenlerin Hz. Âişe'ye soru sorduklarını bildiren rivâyetle birlikte nakledilmektedir. Bundan dolayı mezkûr rivâyet temel hadis kaynaklarında genellikle namaz bölümlerindeki bâb başlıkları altında tahrîc edilmiştir.

Bununla beraber musanniflerin hadisten Hz. Peygamber'in kendine has özelliklerine dair çıkarımda buldukları ifade edilebilir. Bu noktada öne çıkan isimlerin İbn Huzeyme ve İbn Hibbân olduğu söylenebilir. Bilhassa İbn Huzeyme'nin “Allah'ın, gözleri uyusa da kalbi uyumadığından dolayı uyandıktan sonra abdest alma noktasında Peygamberle ümmetini ayrı tutması” şeklinde bir bâb başlığı açmasında olduğu gibi kimi musannifler, Hz.

⁵⁷ Hadis şerhleri kullanılırken göz önünde bulundurulması gereken hususlar için bk. Bünyamin Erul, “Hadis Yorumunun Sınırları”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018), 21-22.

Peygamber'in uyku esnasında kalbinin uyumaması sebebiyle abdestinin bozulmayacağı kanaatini taşımışlardır.

Hadis şârihlerinin “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisini musanniflerin tahrîc ettikleri bâb başlıklarının altında şerh etmelerinin yanı sıra musanniflerin tertibinin dışına çıktıkları da olmuştur. Bundaki en büyük etmen hadislerin anlaşılma ve aralarındaki tezadın kaldırılma isteği olmuştur. Şârihler, İbn Abbâs'ın, Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest almadan Kur'ân okuması, devamında abdest alarak namaz kılması, akabinde tekrar uyuyup kalktığında abdest almadan namaz kıldığını bildiren rivâyetinde Resûlullah'ın abdest almadan namaz kılmasını “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisini delil kullanarak açıklamışlardır. Buna göre Hz. Peygamber uykusunda abdestini bozacak hallerden haberdar olmaktadır. Bu da onun ümmetinde olmayıp kendisinde bulunan özel hallerinden biri olarak kabul edilmiştir. Fakat söz konusu rivâyete göre Resûlullah ilk defa uyanınca abdest almış ancak tekrar uyuyup ikinci defa uyandıktan sonra ise abdest almamıştır. Hz. Peygamber'in bu şekilde hareket etmesi muhtemelen onun derin ve uzun süreli uyumamasından kaynaklanmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in de uyandıktan sonra abdest almamasını gerektirecek özel bir durumunun olduğuna dair sarîh bir ifadesi şimdiye kadar tespit edilememiştir. Yine sahâbenin de buna dair kanaatinin bulunduğunu söyleme imkânı şimdilik yoktur.

Şârihler, Hz. Peygamber'in uykusunda kalbi uyumadığı halde orduyla sefer dönüşü geceleyin konaklayıp akabinde sabah namazına nasıl uyanmadığına yönelik soruları ortadan kaldırmak için de kalbin hissi durumlardan haberdar olmakla beraber namaz vakitlerinin kalple bilinemeyeceğini zikretmişlerdir. Özetle şârihler hem Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılmasını hem de namaz için uyanamamasını açıklamak için “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisini delil olarak kullanmışlar ve bunu Hz. Peygamber'e has bir özellik olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla şârihler, “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisinin hâsaisü'n-nebî anlayışı doğrultusunda ele alınması hem rivâyetin anlaşılması hem de hadise tezat olabilecek rivâyetlerin aralarını bulmada yardımcı olacağı kanaatindedirler. Fakat bütün veriler birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber, gözünün uyuyup kalbinin uyumadığını Hz. Âişe'nin sorusuna cevap olarak namazı unutmayıp aklında olduğunu ifade etmek için zikretmiştir. Dolayısıyla “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisinin Hz. Peygamber'in abdestiyle bir ilgisinin bulunmadığını vurgulamak gerekir.

Son olarak uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılmanın Hz. Peygamber'e has bir özellik olduğu şeklindeki yaklaşımın, sahâbe neslinden sonra yerleşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu kanaat, hadis musannefatındaki bâb başlıklarına yansımakla birlikte bilhassa hadis şerhlerinde açıkça ifade edilmiştir.

Kaynakça | References

- Abdurrezâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-Azamî. 11 Cilt. el-Meclisu'l-İlmi, ts.
- Ahath, Erdinç. "Hasâisü'n-Nebî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/277-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaûd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998.
- Arı, Abdüsselam. "Uyku". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/246-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Atmaca, Veli. "Hadiste Orijinal Lafzı Tespit Mümkün Mü 'Seriyye Hadisi Örneği'". *Elmi Axtarışlar* 2 (2010), 73-104.
- Avcı, Fatih. "Hadislerde Muamelâta Dair Hükümlerin Umûmî veya Husûsî Olarak Değerlendirilme Kriterleri". *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 20/4 (2025), 1703-1724. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.87868>
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 5. Basım, 2011.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Abdullah Muhammed. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef. *el-Münteka şerhu Muvatta'*. thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Beyhakî, Ahmed b. Ali. *es-Sünenü'l-kebir*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Abdulmu'tî Kala'ci. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Bozbaş, Fatıha. "Uykunun Abdeste Tesiri Konusundaki Fikhî Tartışmalar". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 299-316.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Çelik, Abdullah. *Buhârî'nin Sahîh'inde Dört Mezhebe Göre Amel Edilmeyen Hadisler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşâ's. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. 7 Cilt. Dâru'r-Risâle, 1430/2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed Revvâs - Abdülber Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1406/1986.
- Erul, Bünyamin. "Hadis Yorumunun Sınırları". *İlahiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018), 1-24.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed. *A'lâmü'l-hadis fî şerhi sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdîrrahman. 4 Cilt. Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, 1409/1988.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen*. 4 Cilt. Haleb: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1351/1932.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdilâh. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Muavvad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1423/2002.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasan Ali b. Halef. *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1. Basım, 1409/1989.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi şerhi sahihi'l-Buhârî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed. 17 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1426/2005.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân*. thk. Mehmet Ali Sönmez - Halis Aydemir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2016.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *Sahîh-i İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm. *Müsnedü İshâk b. Râhûye*. thk. Abdülğafûr b. Abdilhak el-Belûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1412/1991.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *el-Mesâlik fî Şerhi Muvatta'i Mâlik*. thk. Muhammed b. el-Hüseyn es-Süleymanî - Âişe bt. el-Hüseyn es-Süleymanî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1428/2007.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2016.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *el-'Arfü's-şezî şerhi süneni't-Tirmizî*. thk. Muhammed Şakir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-. *el-Furû'u'l-kâfi*. thk. Alî Ekber el-Ğîfârî. 8 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1388.
- Kuzudişli, Ali. "Rivâyetlerin Yapısal Analizine Giriş: İbn Sayyâd ile İlgili Rivayetler Üzerine Bir Yöntem Uygulaması". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/2 (2009), 85-128.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Guddê. 9 Cilt. Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin. *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Oğuzay, Rukiye. "İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17/2 (2019), 139-165.
- Oğuzay, Rukiye. "Sünnetin Anlaşılmasına Katkısı Bağlamında Hasâis ve Muhtevâsi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 21/1 (2023), 29-47.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Humeydî b. Abdilmecîd. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.
- Tatar, Veli. "İbn Hacer'in 'Fethu'l-Bârî' Eserinde Şâfîilerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Metodu (Abdest ve Gusül Bölümleri Örneği)". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/3 (30 Eylül 2025), 928-950. <https://doi.org/10.32711/tiad.1711098>
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Dâru Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Türcan, Zişan. *Hadis Şerh Geleneği: Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Yerlikaya, Hatice. *Rivâyetlerde Uyku Adabı ve Ahkâm Hadislerinde Uykunun Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.